

**Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
професору Володимиру ГОРБАТЕНКУ**

01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата політичних наук, доцента, доцента кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури **Гербут Надії Анатоліївни** на дисертацію **Моргунової Еліни Сергіївни** «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції», подану на здобуття наукового ступеня доктор філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

З огляду на використання Росією енергії як одного з видів зброї проблеми функціонування енергетичного сектора є серед пріоритетних як для ЄС, так і для України. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну та спровокована державою-агресором енергетична криза зумовили безпрецедентні виклики європейській енергетичній безпеці. Для України надзвичайно важливо розуміти зміст та характер процесів, які відбуваються в енергетичній політиці ЄС, оцінювати нові ймовірні ризики для стійкості європейської енергосистеми. Це зумовлено тим, що Україна приєдналася до європейської енергетичної системи ENTSO-E як держава-кандидат на членство в ЄС, вбачає в ЄС важливого партнера у відбудові української енергетичної інфраструктури, співпраці в секторі відновлювальної енергетики і т. ін.

ЄС та Україна співпрацюють в енергетичній сфері уже майже два десятиліття (від 2005 р.). Нині пріоритетним завданням цієї співпраці є підвищення енергетичної безпеки, диверсифікація джерел і шляхів постачання енергоресурсів, спільне протистояння російському тероризму в частині захисту та відновлення об'єктів енергетичної інфраструктури. При цьому не втрачають

актуальності інші питання, як-от: сприяння енергоефективності та енергозбереженню, розвиток та підтримка відновлювальної енергетики, подальша гармонізація законодавства України з нормативно-правовою базою ЄС, долучення України до ініціативи «Європейський зелений курс», співпраця у сферах енергоефективності, розвитку відновлюваних джерел енергії та ядерної безпеки тощо. Хоча війна на території України триває, однак актуально звучать питання повоєнної відбудови енергетичного сектора, надважлива роль у якій може належати саме ЄС.

Уважаємо на часі появу наукового дослідження, яке осмислює політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції. Дослідження теми зумовлене потребою політологічної інтерпретації динамічних змін енергетичної політики як України, так і ЄС, яка перебуває під впливом комплексу викликів (безпекових, екологічних, соціально-економічних та ін.).

Актуальність тематики дослідження Моргунової Е. С. зумовлена потребою визначити оптимальні політико-правові засади державної енергетичної політики України з огляду на євроінтеграційний процес та водночас зростання загроз енергетичній безпеці як України, так і ЄС. І хоча дисертантка почала свою роботу над темою до початку повномасштабної агресії Росії, однак зуміла повною мірою розглянути в науковій роботі широкий комплекс проблем в енергетичному секторі, який проявився у 2022–2023 роках, а також реагування на них інституціями ЄС та України. Відтак це дослідження увиразнює комплексне бачення найсучасніших тенденцій у сфері енергетичної політики.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та оформлення.

Дисертація виконана в рамках планової науково-дослідної теми відділу міжгалузевих і порівняльних правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Стратегія політико-правового розвитку України: проблеми формування та реалізації» (номер державної реєстрації РК 0120U105262).

Рукопис дисертації складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг – 255 сторінок, із них основний текст – 205 сторінок. Список використаних джерел налічує 422 найменувань, з яких 288 – іноземними мовами.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, вказано зв'язок з науково-дослідною роботою відділу, сформульовано основну мету і завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження. Перераховано основні наукові результати та їхню практичну значущість. Охарактеризовано особистий внесок здобувачки, перелік публікацій, де представлено основні результати дослідження.

У **Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження енергетичної політики»** представлено історіографію проблематики та методологічні підходи до аналізу предмета дослідження. Погодимося з дисертанткою, що: 1) нині енергетична проблематика недостатньо проаналізована з позиції саме політичної науки; 2) останніми роками змінилися акценти в розгляді питань енергетичної політики на всіх рівнях через агресивну вепонізацію енергії, що вимагає перегляду багатьох дослідницьких позицій; 3) ситуація повномасштабної агресії Росії актуалізувала нові проблеми, розв'язання яких доцільне й з позиції політичної науки.

Попри загальне зростання інтересу до енергетичної проблематики війна в Україні породжує щоразу нові проблеми функціонування енергетичного сектора, а перспектива повоєнної відбудови країни та налаштованість на набуття членства в ЄС актуалізує вивчення широкого кола питань політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції. На результати таких досліджень очікують як урядові інституції, так і закордонні партнери України. Дисертація Е. С. Моргунової та її апробація є важливим кроком до заповнення прогалини в таких дослідженнях.

Заслуговує на позитивну оцінку підхід у визначенні дисертанткою методології дослідження, адже було поєднано пізнавальні можливості системного підходу, неоінституціоналізму, аксіологічного підходу та компаративного аналізу. Особливо відзначимо посилення аргументації висновків

дисертантки завдяки методологічному потенціалу аксіологічного підходу, що забезпечило ширше бачення предмета дослідження.

У Розділі 2 «Сучасні підходи до енергетичної політики: глобальний вимір та стратегії ЄС» запропоновано авторські підходи щодо аналізу системи викликів та ризиків, які нині характеризують функціонування енергетичної сфери в глобальному та регіональному (ЄС) масштабах. Дисертантка слушно вказує на декарбонізацію, цифровізацію, децентралізацію як основні тренди розвитку світової енергетики, які відбуваються за одночасного впливу низки чинників (геополітичних, екологічних, економічних, соціальних та ін.).

Дисертанткою визначені параметри динаміки змін у енергетичній політиці ЄС та основні чинники, що впливають на її трансформацію (геополітика, кліматичні зміни тощо). Е. С. Моргунова підкреслює істотну зміну цілей енергетичної політики ЄС, що нині спрямовані на диверсифікацію джерел енергії та джерел постачання імпортованої енергії; підвищення енергоефективності; зменшення залежності від імпорту енергоресурсів тощо. Погодимось із дисертанткою, що нинішні реформи ЄС спрямовані на пом'якшення геополітичного та кліматичного впливу на енергетичний сектор, зменшення соціально-економічних ризиків різкого зростання цін на енергоносії, прискорення «зеленого» переходу та досягнення енергонезалежності, подолання розбіжностей в енергетичних стратегіях держав-членів ЄС тощо.

У Розділі 3 «Енергетична політика України: нові виклики та адаптація до вимог ЄС в умовах російської агресії» проаналізовано: 1) виклики для енергетичної сфери України, зумовлені російською агресією; 2) процеси імплементації правових стандартів ЄС з енергетичних питань у законодавство України; 3) політико-правові засади реконструкції енергетичного сектора України в умовах європейської інтеграції.

Викликами для функціонування енергетичної сфери України дисертантка визначає: вепонізацію Росією енергоресурсів; необхідність забезпечення національної енергетичної безпеки, боротьбу з енергетичним дефіцитом в умовах повномасштабної збройної агресії; цілеспрямовані матеріально-технічні

руйнування російською армією об'єктів енергетичної інфраструктури України; високу ймовірність нових руйнувань об'єктів української енергетичної інфраструктури державою-агресором; відсутність доступу до багатьох об'єктів енергетичної інфраструктури й оцінки їх стану на тимчасово окупованих територіях; сильну узалежненість України від допомоги держав-партнерів, міжнародних інституцій; необхідність реформувати енергетичну сферу в частині виконання вимог до держави-кандидата на членство в ЄС в умовах війни і т. ін.

Слушною є думка дисертантки, що система реагування на виклики безпечному функціонуванню енергетичної сфери України має охопити: реалізацію нової багаторівневої моделі захисту енергооб'єктів; відновлення зруйнованої інфраструктури та введення в експлуатацію нових енергооб'єктів, переважно «зеленої» енергетики; зорієнтованість на енергетичну стратегію ЄС; децентралізацію енергосистеми України, зближення з енергосистемами держав ЄС, розбудову резервних, зокрема міждержавних, та автономних мереж і систем.

У **Розділі 4 «Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики» досліджено:** 1) роль цінностей та культури енергоспоживання у реалізації новітніх енергетичних стратегій; 2) зміст, важливість концептуальної імплементації у державну енергетичну політику України поняття «енергетичне громадянство»; 3) процеси формування громадської думки про енергетичну політику та особливості її урахування. Під таким кутом зору, як це запропоновано дисертанткою, згадані питання у вітчизняній політичній науці розглядаються вперше.

Дисертантка привертає увагу до питання про те, що для стійкого переходу до «зеленої» енергетики, енергоощадних технологій, енергоефективності важлива підтримка громадян на рівні культури енергоспоживання домогосподарств, повсякденної поведінки. Тобто йдеться про енергетично-екологічну соціалізацію громадян.

Погодимося з Е. С. Моргуною в тому, що стратегічною помилкою може стати увага виключно до інституційних змін у енергетичній політиці, удосконалення нормативно-правової бази, пошуку інвесторів і при цьому –

нехтування питаннями формування цінностей та зміцнення стійкості моделей поведінки, які відповідають сучасним демократичним тенденціям у функціонуванні енергетичного сектора. Питання формування цінностей населення, які б узгоджувалися з прогресивними тенденціями у секторі енергетики, має стати важливою складовою енергетичної стратегії України. Відзначимо, що ціннісний (а не лише інституційний) вимір дослідження є сильною стороною дисертації Е. С. Моргунової.

Відзначимо, що дисертантка вперше у вітчизняній політичній науці повертає увагу до концепції енергетичного громадянства як інструмента для розуміння місця недержавних індивідуальних та колективних акторів у процесі переходу до стійкої низьковуглецевої енергетичної системи. Загалом дисертантка повертає увагу до багатьох нових для України аспектів функціонування енергетичної сфери, які у межах ЄС заактуалізовані.

У **Висновках** визначені основні наукові результати проведеного дослідження політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції. Усі висновки вважаємо обґрунтованими та такими, що становлять наукову і практичну цінність. Дисертація Е. С. Моргунової має цілісний, завершений характер.

Аналіз змісту анотації до дисертації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотація не містить положень чи ідей, які не представлені в основному тексті дисертації. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим коротким викладом змісту дисертації та основних результатів дослідження, що позначені елементами наукової новизни.

Дисертація оформлена українською мовою з дотриманням наукового стилю. Вона повністю відповідає чинним вимогам щодо присудження ступеня доктора філософії, вимогам МОН України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація Е. С. Моргунової характеризується системністю, послідовністю викладення матеріалу, чіткістю формулювань, обґрунтованістю основних висновків, рекомендацій та власної позиції.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації Е. С. Моргунової дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до аналізу предмета дослідження є ґрунтовним. Об'єкт і предмет дослідження визначені чітко й правильно, вони відповідають зазначеній темі. Мета дослідження сформульована науково виважено, а його завдання добре корелюють із вказаною метою щодо вирішення загальної важливої дослідницької проблеми – визначення політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції.

Дисертація має логічну структуру, яка дозволяє розкрити означені дослідницькі завдання та досягти поставленої мети. Висловлені наукові положення та висновки відзначаються науковістю та вірогідністю.

Дисертація містить нові, раніше не захищені наукові положення, які вважаємо достатньо обґрунтованими. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують актуальну наукову проблему, що виявляється в дослідженні політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній політичній науці дослідженням політико-правових засад державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції.

На схвалення заслуговують положення роботи, які відображають новизну дисертації. Багато проблемних питань у вітчизняній політичній науці ставляться вперше, зокрема: 1) чітке визначення комплексу глобальних трендів функціонування енергетичної сфери в частині основних викликів та ризиків; 2) систематизація змін в енергетичній політиці ЄС та чинників, які зумовлюють їх; 3) з'ясування системи викликів для енергетичної сфери України, зумовлених російською агресією, та реагування на них відповідно до завдання забезпечення

енергетичної безпеки та євроінтеграційних цілей України; 4) оцінка процесу імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України з енергетичних питань; 5) визначення політико-правових засад відбудови енергетичного сектора України та подальшого зближення з ЄС; 6) з'ясування ролі цінностей та культури енергоспоживання в реалізації новітніх енергетичних стратегій; визначення основних інструментів формування енергетично-екологічних цінностей; 7) дослідження змісту характеристик концепції енергетичного громадянства та аргументація доцільності її інтегрування в стратегію енергетичної політики України; 8) аргументація важливості формування, вивчення та урахування громадської думки при здійсненні енергетичної політики; доведення, що підтримка громадськості є критичним елементом реструктуризації енергетики.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні ідеї, положення та висновки дисертації викладені Е. С. Моргуновою в 12 публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях з політичних наук (категорія «Б»), 2 – у міжнародних індексованих виданнях (з яких 1 стаття (у співавторстві) індексована платформою Web of Science), 6 тезах виступів на наукових та науково-практичних міжнародних конференціях.

Дотримання академічної доброчесності.

Дисертація є самостійним дослідженням Моргунової Е. С. Усі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень. Зроблено посилання на наукові праці дисертантки; перелік цих праць також міститься у списку використаних джерел. Усі публікації здобувачки пов'язані з темою дисертації та розкривають її зміст. 11 публікацій підготовлені без співавторства, 1 – у співавторстві. У дисертації не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного авторкою дослідження.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1. Аналізуючи енергетичну політику України в контексті європейської інтеграції, дисертантка слушно розглядає взаємодію нашої держави з інституціями ЄС (Європейською Комісією, Європейським парламентом, Радою ЄС). Однак не менш важливим є аналіз взаємодії України з окремими державами-членами ЄС, причому як із точки зору успішних проєктів у сфері енергетики, так і (особливо) проблемних питань. На нашу думку, аспект дво- чи багатосторонньої взаємодії України з державами ЄС також має велике значення для євроінтеграційної перспективи України.

2. На нашу думку, в дисертації доцільно було представити очікування ЄС від України щодо реформ в енергетичному секторі. Доречно було зробити ретроспективний аналіз того, як змінювалися ці очікування, наскільки вони були втілені в життя.

3. У роботі було б доцільно проаналізувати питання перспектив подальшого транзиту російського газу через Україну до держав ЄС, а також позицію України щодо цього питання.

4. Дисертацію доцільно посилити аналізом того, як Україна співпрацює з ЄС та окремими державами-членами щодо запровадження антиросійських санкцій в енергетичному секторі. Не усі ініціативи України щодо енергетичних санкцій наразі схвалені ЄС, а в державах ЄС зберігає вплив проросійське лобі. Відтак варто було б проаналізувати санкційну політику ЄС щодо енергетичного сектора Росії та причини того, чому не усі сфери застосування санкцій, щодо яких піднімають питання українські дипломати, успішно підтримані.

Наведені нами міркування мають характер наукової дискусії і не впливають на позитивну оцінку дисертації Е. С. Моргунової, не знижують її науково-практичної цінності. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

Загальний висновок. Враховуючи актуальність дисертаційної роботи, її наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вважаю, що дослідження «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції» повністю відповідає вимогам Порядку присудження

ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами), та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а його авторка Моргунова Еліна Сергіївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент -

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Надія ГЕРБУТ

Підпис Н. А. Гербут засвідчую